

funksjoner og i etterskriftet »Og hvad så?«. Her fastholder han at retten ikke selvstendig kan påvirke samfunnsutviklingen, utover å påskynde eller forsinke den, men han holder likevel mulighetene åpne for at retten og juristene kan få større gjennomslagskraft m.h.t. positive endringer dersom de er villige til å sette seg ut over rettsvitenskapens gjengse forhold til virkeligheten (s.133), tar i bruk samfunns-teoretisk innsikt og knytter kontakter til folkelige og radikale bevegelser. Avslutningen bærer derfor preg av en noe større optimisme enn resten av boken, og av at forfatteren verdsetter politiske konflikters betydning for rettsutviklingen.

Forfatteroplysninger:

Inger-Johanne Sand, forsker, Inst. for offentlig rett, Universitetet i Oslo

Martin Breum & Aart Hendriks (ed.): »AIDS and Human Rights. An International Perspective«

The Danish Center of Human Rights, Akademisk Forlag 1988

Anmeldt av Martin Scheinin

Ett allmänt problem med böcker som bär namn av formen "A och B" är att läsaren inte kan finna en ordentlig behandling av vare sig A eller B, utan är tvungen att nöja sig med vad författaren anser om "förhållandet" mellan dessa.

Boken AIDS and Human Rights, som sammanställts av det danska institutet för mänskliga rättigheter, går inte fri från detta problem. Delvis uppvägs bristen av att det är fråga om en artikelsamling, i vilken varje skribent har en egen uppfattning om "förhållandets" natur. Då boken är skriven av jurister, sociologer, läkare, teologer och journalister, kompletterar synvinklarna och betoningarna varandra. Då artiklarna å andra sidan är korta, blir varken AIDS eller de mänskliga rättigheterna föremål för en djupgående behandling.

Det råder ingen tvekan om att boken fyller ett viktigt syfte. Den innehåller artiklar om AIDS-läget, - politiken och -lagstiftningen i 14 länder. Förutom västeuropeiska länder har även fyra socialistiska länder medtagits (Sovjetunionen, DDR, Polen och Ungern). Likaså har det också varit motiverat att ta med USA. Avsnitten som handlar

om de socialistiska länderna utgör redan som sådana ett positivt undantag från den allmänna etnocentriska linjen i juridisk litteratur, och då den gorbatsjovska stilen dessutom har satt sin prägel på en del av texterna, är även innehållet i artiklarna givande.

Med tanke på bokens tema kan det förefalla underligt att man inte tagit med en översikt av situationen i u-länderna (t.ex. Afrika och Centralamerika), trots att AIDS och den därtill anslutna mänskörättsproblematiken antar helt andra proportioner där än t.ex. i Norden. Å andra sidan är problemen även *annorlunda*, vilket innebär att man, att om man hade utvidgat betraktelsen, även hade varit tvungen att behandla helt andra mänskörättigheter (bl.a. rätten till föda och rätten till utveckling). Genom att begränsa sig till de utvecklade industriländerna har boken kunnat hålla sig till en "klassisk" mänskörättssynvinkel; individen vs. samfundet. (Ansatsen "AIDS och fattigdom" i USA-artikeln utgör dock ett viktigt tillägg.)

Artiklarna som behandlar situationen i de olika länderna kompletteras av ett förord av WHO:s generaldirektör Halfdan Mahler och av en avslutande artikel av Aart Hendriks, i vilken han presenterar olika internationella organisationers (WHO, FN, Europarådet, EG, medborgarorganisationerna, hälsovårdsministrarnas världsmöte) program mot AIDS. Aart Hendriks har även skrivit en introduktion som på sätt och vis sammanfattar den till AIDS anknutna mänskörättsproblematiken som aktualiseras i artiklarna från de olika länderna.

Boken är i första hand informativ. Den utgör en god grundläggande översikt av AIDS- och HIV-läget samt de handlingsstrategier som man gått in för i olika länder. Bokens användbarhet ökar genom att uppgifterna är färska; i många artiklar hänvisar man till läget i mars 1988. Boken innehåller nyttiga uppslag för diskussionen om AIDS i varje nordiskt land. Den kan rekommenderas som en möjlighet att snabbt skaffa sig en internationell jämförelsebas då man skall bedöma de linjeval som görs i hemlandet.

Boken är dock inte enbart informativ. Redan bokens tema är ett ställningstagande: AIDS får inte leda till att de mänskliga rättigheterna faller i glömska. Boken utgör helt klart ett inlägg i diskussionen om hur utvecklade industriländer bör förhålla sig till AIDS. En bärande tanke i genomgången är att AIDS, trots att det är fråga om en *samhällelig* katastrof (många skribenter jämför den med krig eller kärnvapen), *juridiskt* sett utgör ett "enkelt" fall. Eftersom det inte (åtminstone än så länge) finns någon effektiv vård att tillgå, och eftersom tvångsåtgärder har visat sig vara kontraproduktiva, är respekten den personliga friheten och integriteten (bl.a. sekretess) för AIDS-patienter, HIV-positiva och personer med "riskbeteende" *samtidigt det effektivaste sättet* att förhindra viruset från att sprida sig. AIDS kan stoppas endast genom att man övertygar mänskorna om

nödvändigheten av att bete sig ansvarsfullt. Ansvar tar man endast frivilligt, och frivillighet åstadkommer man endast genom att garantera de mänskliga rättigheterna.

Detta argument är bokens utgångspunkt och samtidigt egentligen också dess slutsats. Även om jag själv helt och fullt omfattar detta argument, anser jag att den största bristen i boken ligger i denna begränsning. Jag har två olika skäl för detta.

1) "Enkelheten" hos det juridiska grundproblem som ansluter sig till AIDS har lett till att man försummat att utveckla en *ordentlig mänskorättsjuridik*. Denna brist framgår tydligast i Aart Hendriks introduktionsartikel, där han konstruerar ett motsatsförhållande mellan å ena sidan individens självbestämmanderätt (innefattande personlig frihet och integritet) och å andra sidan den till sin karaktär sociala rätten till hälsa. De individuella rättigheterna betraktas som absoluta och som berättigande till samma skydd i alla länder, medan de sociala rättigheterna är beroende av bl.a. ekonomiska resurser. Uppgiften blir att finna en "lämplig balans" mellan "samhällets rättigheter" och individens rättigheter.

Denna infallsvinkel leder till felaktiga slutsatser i två avseenden. För det första överbetonas de "traditionella" friheterna, då det förefaller som om en "absolut" individuell rättighet *alltid* skall ha företräde framom en social rättighet. I själva verket kan man även härleda en rad individuella rättigheter ur de sociala rättigheterna (vilket även Hendriks helt riktigt gör), varför en social grundrättighet i många situationer med fog kan ges företräde framom en individuell frihet.

Å andra sidan låter Hendriks förstå att det endast vore fråga om att finna en "lämplig balans". Ett dylikt synsätt, som egentligen handlar om att väga *intressen* i stället för rättigheter, leder till att skyddet för de mänskliga rättigheterna blir svagt i situationer då det verkligen blir allvar av.

Alla mänskorättsproblem kan inte lösas genom avvägning, utan till rättigheterna ansluter sig även *regler* i den betydelse som avses i Robert Alexys grundrättighetsteori. "Ingen människa får spärras in bakom murar på obestämd tid" är en regel som följer av den personliga friheten och förbudet mot omänsklig behandling, och den behöver inte vägas mot andra intressen hur viktiga dessa än kan vara. För egen del anser jag att den mest intressanta uppgiften inom temat "AIDS och mänskliga rättigheter" är att utveckla denna typ av regler. (Det är klart att någon anser att detta endast är ett "förhållande" mellan A och B, men det är trots allt en synpunkt som saknas i boken).

2) Det nyss anförda ansluter sig till det andra problem som bokens huvudargument ger upphov till. Skribenterna poängterar gång på gång att man bör respektera AIDS-patienters och HIV-smittades mänskliga rättigheter, *eftersom* det inte finns någon effektiv vård för

sjukdomen. Skulle framtida vårdmöjligheter förändra detta ? Eller saknar man mänskliga rättigheter om man lider av en sjukdom som i princip kan botas? Även om personer som insjuknat i smittsamma sjukdomar tidigare har isolerats och tvångsvårdats, borde man väl just i anslutning till AIDS föra en allmän diskussion om i vilken utsträckning tvångsåtgärder kan accepteras och hur vi kunde finna praktiska lösningar som minimerar inskränkningar av de insjuknades rättigheter.

Av de enskilda artiklarna i boken är Annika Snares bidrag om situationen i Danmark en av de bättre, kanske rent av den bästa. Den ger en klar och informativ översikt av den liberala AIDS-strategin i Danmark och försöker samtidigt avmystifiera och avdramatisera AIDS. Någon mänskorättsjuridik utvecklas dock inte heller i denna artikel, utan ställningstagandena motiveras med etik.

Norrmannen Halvor Moxnes' artikel är intressant bl.a. för skildringen av det nära samarbetet mellan hälsovårdsmyndigheternas och organisationerna för de homosexuella i arbetet att lägga upp AIDS-strategin. Artikeln från Finland av Olli Stålström och Outi Lithén förefaller åtminstone så här ur finsk synvinkel något föråldrad. De förefaller om en hårdare AIDS-strategi, som man tidigare gett uttryck för, förefaller nämligen inte att besannas. Mot bakgrund av boken som helhet förefaller den största bristen i finsk AIDS-politik vara avsaknaden av total anonymitet vid HIV-test.

Roscam Abbings artikel om Holland är en av bokens bästa. Den går längst i att juridiskt utveckla den mänskorättsproblematik som ansluter sig till AIDS. Abbing försöker bl.a. härleda *kriterier* för möjligheten att begränsa individuella fri- och rättigheter, och sedan tillämpa dessa kriterier på de insatser man föreslagit i kampen mot AIDS. Det är även intressant att läsa hänvisningen till samhällets förmåga till självreglering, vilken ansluter sig till teorin om den reflexiva rätten, och den därur härledda slutsatsen som betonar lagstiftningsåtgärdernas subsiditet.

Även Benny Henrikssons artikel, som är en kritisk granskning av den förment föredömliga AIDS-politiken i Sverige, innehåller en intressant teoretisk innovation. Med utgångspunkt i Jürgen Habermas' dikotomi System-Lebenswelt klassificerar Henriksson AIDS-strategierna i systemorienterade och livsvärldsorienterade. Sverige tillhör den förstnämnda gruppen:

"The regulations connected with the AIDS policy in Sweden clearly represent a society that does not trust its own citizens, believing that individuals are largely incapable of making rational, human decisions about the protection of their own health as well as that of that of others." (s. 135.)